

Aygün Məmmədova

Hüquqşünas

PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS - İNZİBATI VƏ MÜLKİ HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİNİ ÖZÜNDƏ BİRLƏŞDİRMƏK SƏLAHIYYƏTİ OLAN UNİKAL SUBYEKTDİR

Malik olduğu mülkiyyət formasına görə hüquqi şəxslər dövlət və xüsusi olur. Fəaliyyət məqsədinə görə isə kommersiya və qeyri-kommersiya hüquqi şəxsləri fərqləndirilir. Baxmayaraq ki, qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərinin yaradılmasında məqsəd gəlirin əldə edilməsi deyil, qeyri-kommersiya hüquqi şəxslər də gəlir əldə etmək üçün fəaliyyət göstərə bilər, yəni göstərdiyi fəaliyyəti pul vasitəsi ilə mübadilə edə bilər, bu zaman qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinin kommersiya hüquqi şəxsinə əsas fərqi meydana çıxır, kommersiya hüquqi şəxsi əldə etdiyi gəliri öz iştirakçıları arasında bölüşdürür, qeyri-kommersiya hüquqi şəxsi isə həmin gəliri iştirakçıları arasında bölüşdürmür. Təsis edənlərin tərkibinə görə – təsisçi kimi yalnız hüquqi şəxslər, yalnız dövlət və mülki hüquq münasibətlərinin istənilən subyekti ola bilən hüquqi şəxslər mövcuddur. Hüquqi şəxslərin malik olduğu mülkiyyətlə bağlı iştirakçılara mülkiyyət və ya digər əmlak hüququ, öhdəlik hüququ və heç bir hüquq verilməyə bilər.

Hüquqi şəxs müəyyən əlamətlərə malik hər hansı təşkilat deyil, hüquqi şəxs bir neçə fiziki şəxsin mülki münasibətlərdə eyni zamanda və eyni şəxs adında çıxış etməsidir. Hüquqi şəxsin adından çıxış edərkən fiziki şəxslər ayrı-ayrılıqda fiziki şəxs olma qabiliyyətini itirirlər, belə ki, onlar mülki hüquqi münasibətlərdə hüquqi şəxsin adından çıxış edərkən digər şəxslər onlara həmin hüquqi şəxsin bir orqanı kimi müraciət edir və əgər hər hansı fiziki şəxs öz varlığını hüquqi şəxsin varlığından üstün tutarsa, bu həm digər orqanlara təsir edə, həm də ümumilikdə hüquqi şəxsin mülki hüquq münasibətlərində varlığına təsir edə bilər. Ona görə də, hüquqi şəxsin işinin təşkil olunması üçün onu təşkil edən fiziki şəxslərin işinin səmərəli idarə edilməsinə zərurət yaranır. Belə ki, iki-üç nəfər deyil, ümumilikdə cəmiyyətin maraqların xidmət edən hüquqi şəxslərin varlığının stabilliyi, etibarlılığı xüsusilə önəmlidir.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin bərpa edilməsi Ümummilli lider H.Əliyevin rəhbərliyi ilə hüquq islahatlarının həyata keçirilməsini labüd etmişdir. Hüquq islahatlarının içerisində ölkə əhalisinin gələcək iqtisadi rifahını stabilləşdirən əsaslardan biri 2000-ci il tarixli AR-nın Mülki Məcəlləsi olmuşdur. Buna baxmayaraq, dəyişən zamanın tələblərinə uyğun olaraq Mülki Məcəlləyə qüvvəyə mindiyi andan mütəmadi olaraq dəyişikliklər edilir.

Həmin dəyişikliklərdən biri 2015-ci il tarixli “Publik hüquqi şəxs haqqında” Qanuna əsasən “publik hüquqi şəxslər” anlayışının nəinki Mülki Məcəllədə, milli hüquq sistemində yaranmasıdır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 5, 43-cü maddələrinə əsasən fiziki və ya hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin subyektləridirlər, lakin dövlət hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarə orqanları “orqan” hüquqi statusuna malik olduğundan, fiziki və hüquqi şəxslərə münasibətdə mülki deyil, inzibati hüququn subyektləri olması ilə yanaşı, mülkiyyətçi (Konstitusiyanın 13-cü maddəsi) olduğundan mülki hüquq münasibətlərinin iştirakçılarıdır. Bu halda isə Mülki Məcəllənin 43.3, 43.4-cü maddələrinə əsasən həmin orqanların səlahiyyətlərini onların hüquqi şəxs olmayan orqanları həyata keçirirlər. Bununla yanaşı, Mülki Məcəllənin 64.6-cı maddəsinə əsasən Dövlət orqanları və yerli özünüidarə orqanları təsərrüfat ortaqlıqlarının və cəmiyyətlərinin iştirakçıları

kimi çıxış edə bilməzlər. Bu isə o deməkdir ki, Dövlət orqanları və yerli özünüidarə orqanları kommertsiya hüquqi şəxsi, başqa sözlə “orqan” qeyri-kommertsiya hüquqi şəxsin iştirakçısı ola bilər, lakin kommertsiya hüquqi şəxsin iştirakçısı ola bilməz.

Mülki Məcəllənin yuxarıda qeyd olunan normalarına baxmayaraq, hüquqi şəxslər anlayışına kommertsiya, qeyri-kommertsiya ilə yanaşı üçüncü, nə kommertsiya, nə də qeyri-kommertsiya olan hüquqi şəxs – publik hüquqi şəxs daxil edildi. Bundan əlavə, 2015-ci il tarixli “Publik hüquqi şəxslər” haqqında Qanun qəbul olundu. Həmin Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan hüquq sisteminə ilk baxışdan yeni hüquq sahəsi, yeni anlayış- “publik hüquq” daxil edildi. Həmin anlayışa 2005-ci il tarixli İnzibati İcraat haqqında Qanunun 2.0.2-ci maddəsinə rast gəlmək olar. Qeyd edilən hər iki Qanunda göstərilən anlayışlarda (“...Publik hüquq – ümumdövlət və ya ictimai maraqların təmin edilməsi ilə bağlı olan münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusudur...”; “... inzibati orqan - Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, onların yerli (struktur) və digər qurumları, bələdiyyələr, habelə qanuna əsasən inzibati akt qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxs.”; “... inzibati akt - inzibati orqan tərəfindən ümumi (publik) hüquq sahəsinə aid olan müəyyən (konkret) məsələni nizama salmaq və ya həll etmək məqsədilə qəbul edilmiş və ünvanlandığı hüquqi və ya fiziki şəxs (şəxslər) üçün müəyyən hüquqi nəticələr yaradan qərar, sərəncam və ya digər növ hakimiyyət tədbiridir) hüquqi mənasına diqqət yetirdikdə, məlum olur ki, Azərbaycan hüquq sisteminə yeni daxil edilən “publik hüquq” “inzibati hüquq”un özüdür.

Publik hüquqi şəxs anlayışı hüquq sisteminə daxil edilənədək təcrübədə inzibati orqanın qeyri-kommertsiya hüquqi şəxsinin təsisçisi səlahiyyəti tanınırdı, buna misal olaraq, rayon (şəhər) məktəblərini, tibb müəssisələrini və s. göstərmək olar. Həmin müəssisələr Dövlət orqanı tərəfindən yaradılır, lakin dövlət orqanı deyil, ictimai maraqların təmin edilməsi ilə bağlı olan münasibətləri tənzimləyən qeyri-kommertsiya hüquqi şəxslərdir. Yeni Qanunların qəbul olunması ilə bağlı Mülki Məcəllədə olan əsas dəyişiklik “orqan”lara (daha dəqiq deyilsə, icra hakimiyyəti orqanına) öz vəzifələrinin icra edilməsi üçün kommertsiya hüquqi şəxsinin yaratmaq səlahiyyətinin verilməsidir (“Publik hüquqi şəxslər haqqında” Qanunun 3.2-ci bəndinə əsasən Publik hüquqi şəxs nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş halda təsərrüfat cəmiyyətləri yarada və ya onlarda iştirak edə bilər.). Bu cür yenilik dəyişən, operativ zamanın tələbidir, əsas məqsəd isə vətəndaşlara layiqli həyat şəraitinin təmin edilməsidir. “Orqan” tərəfindən yaradılan Qeyri-kommertsiya hüquqi şəxsi Dövlət Büdcəsindən maliyyələşir, müvafiq olaraq, həmin müəssisələrdə çalışan vətəndaş-ışçılərin əmək haqqı və digər sosial müavinətləri aşağı olduğundan işə maraq və işgörmə surəti və qabiliyyəti aşağı olur, baxmayaraq ki, həmin müəssisələr cəmiyyətə faydalı olan əmək fəaliyyəti ilə məşğul olurlar, kommertsiya hüquqi şəxslərdə çalışan vətəndaşlarla müqayisədə özlərini “hüquqları pozulmuş” vəziyyətdə görürlər. Başqa sözlə, həmin müəssisələrdə çalışanlara tələb yüksəkdi, təklif isə aşağıdır. Bu səbəbdən “orqan”ın öz vəzifələrinin icra edilməsi üçün kommertsiya hüquqi şəxsinin yarada bilməsi səlahiyyətinin əmələ gəlməsi olduqca əhəmiyyətli və ədalətlidir.

Bundan başqa, bəzi normativ-hüquqi aktlarda “dövlət qurumu”, “dövlət müəssisəsi” kimi anlayışlara rast gəlinir. Həmin anlayışların da “publik hüquqi şəxslər” anlayışı ilə üst-üstə düşüb-düşməməsi, habelə oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, mülki hüquq nəzəriyyədə “qurum” idarəetmə, sosial-mədəni və digər funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün təsis edilən qeyri-kommertsiya hüquqi şəxsdir, yəni qurum orqan deyil, onun hüquq və vəzifələrini daşımır, lakin orqan öz hüquq və vəzifələrinin icrasını həmin quruma tapşırır. Xüsusi və Dövlət və ya bələdiyyə Qurumları fərqləndirilir. Dövlət və ya bələdiyyə qurumu Dövlət büdcəsindən maliyyələşən və ya öz hesabına maliyyələşən ola bilər. Xüsusi və Dövlət büdcəsindən maliyyələşən qurumlar mülkiyyətçiləri tərəfindən maliyyələşirlər və öz öhdəliklərini sərəncamlarında olan pul məbləğləri vasitəsilə icra edirlər, həmin öhdəlikləri icra etmək üçün hesablarında kifayət qədər vəsait olmadıqda belə vəziyyətdə öhdəliklərin icrasına görə subsidiar məsuliyyəti həmin qurumun mülkiyyətçisi daşır. Öz hesabına maliyyələşən dövlət qurumları isə öz hesabına maliyyələşirlər və öhdəliklərini sərəncamlarında olan həm pul məbləğləri, həm də mülkiyyətçisinin ona verdiyi daşınmaz əmlak və xüsusilə dəyərli daşınar əmlak istisna olmaqla,

digər əmlak vasitəsilə icra edir, öhdəliklərini icra edə bilmədikdə, mülkiyyətçisi onun öhdəliklərinə görə cavabdeh olmur.

Yuxarıda göstərilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, “inzibati hüquq”un subyekti olan “inzibati orqan”ın mülki münasibətlərin subyekti olması zəruridir, lakin mülki hüquq Mülki Məcəllənin 43.2-ci bəndinə əsasən mülki münasibətlərin subyekti kimi yalnız bir fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən, yaxud fiziki və hüquqi şəxslərin toplusu tərəfindən yaradılan hüquqi şəxsləri tanıyır. Bu səbəbdən inzibati orqanlara kommersiya hüquqi şəxsi yaratmaq səlahiyyəti verilmişdir.

Bununla əlaqədar olaraq, Mülki Məcəllənin 43.2-ci bəndində hüquqi şəxsin yaradıcısı kimi inzibati orqanlar da göstərməli, habelə 43.5-ci bənddə publik hüquqi şəxs kommersiya və qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinə fərqli üçüncü hüquqi şəxs hesab olunmamalıdır. Belə ki, publik hüquqi şəxs (və ya milli hüquqi dili ilə - inzibati hüquqi şəxs) hüquqi şəxs statusunu aldığı andan “publik” (inzibati) lik aidiyyətini, inzibati hüququn subyekti mənsubiyyətini itirir, mülki hüququn subyekti statusunu əldə edir.

Publik hüquqi şəxsin mürəkkəb quruluşu, mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri olan digər hüquqi şəxslərdən fərqi ondan ibarətdir ki, publik hüquqi şəxs dövlət və onun orqanları ilə bağlı münasibətdə inzibati hüququn subyekti olmaqla inzibati orqanın ona verdiyi hüquq və vəzifələr daşıyır, fiziki və hüquqi şəxslərlə münasibətdə isə mülki hüququn subyekti kimi hüquq və vəzifələr daşıyır.

Beləliklə, Publik hüquqi şəxs onu təsis edən inzibati orqanın vəzifələrini icra etməklə həmin “orqan” qarşısında müvafiq məsuliyyət daşıyır, mülki hüquq subyektinin hüquqlarını həyata keçirməklə, vətəndaşlarla mülki hüquq münasibətlərinə daxil olmaqla öz fəaliyyətini iqtisadi cəhətdən təmin edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Normativ-hüquqi aktlar:

- 1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.*
- 2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi.*
- 3. “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Qanun.*
- 4. “İnzibati İcraat haqqında” Qanun.*

Dərslilər:

- 1. Карасева М.В. Юридические лица как субъекты гражданских прав. Учебное пособие. М., 1999.*
- 2. Кунгурцева Н.А. Юридические лица. Особенности организационно-правовых форм. Н., 2003.*
- 3. Суханов Е.А. Гражданское право. М., 2005.*
- 4. Сергеев А.П. Гражданское право. М., 2000.*
- 5. Садилов О.Н. Гражданское право. М., 2001.*